JUGOSLAVIEN SIDEN BRUDDET MED KOMINFORM

STEPHEN CLISSOLD

De sidste 15 år har lært os at betragte Jugoslavien som overraskelsernes klassiske land. I foråret 1941, da det europæiske kontinent lå knust under Hitlertysklands vægt, forbavsedes verden ved at erfare, at en gruppe patriotiske, jugoslaviske officerer under Beograds jævne befolknings larmende begejstring ved et dristigt kup havde væltet den akse-venlige regering. Men hvis Jugoslaviens venner var henrykte over at se, at landet således dramatisk havde – med Churchills ord – „fundet sin sjæl", blev de snart smertelig overraskede over den ineffektivitet og det forræderi, som førte til den jugoslaviske hærs næsten øjeblikkelige sammenbrud, da den blev stillet overfor den uundgåelige tyske gengældelse. Derefter fulgte nogle få måneders stilhed; så kom de bemærkelsesværdige og ophidsende nyheder, at nogle enheder af den jugoslaviske hær under en vis oberst Draža Mihailović havde nægtet at akceptere kapitulationen og stadig kæmpede mod tyskerne i bjærgene. En mere fuldstændig undersøgelse afslørede imidlertid, at situationen var mere foruroligende. Mihailovićs tilhængere, som omfattede enkeltledere, der var bragt i miskredit ved varierende grader af samarbejde, var langtfra ivrige efter at betale prisen for en effektiv modstand; de, der virkelig satte guerillakrigen i gang, var partisanerne, ledet af den mystiske Tito. Denne bevægelses kommunistiske karakter blev mere og mere synlig. Ved Tysklands sammenbrud havde marskal Tito magten med alle tegn på fuld marxistisk ortodoksi og blind lydighed overfor Stalins imperialistiske diktatur. Men endnu engang tog begivenhederne en pludselig og aldeles uventet drejning. I 1948 blev det meddelt, at der eksisterede vidtrækkende divergenser mellem Jugoslavien og de andre kommunistiske satellitstater og endog mellem Tito og mændene i Kreml. Den Moskva-trænede, jugoslaviske kommunist afslørede sig som en forstokket, marxistisk kætter, der trodsede Stalins formynderskab og fastslog, at det var hans hensigt at opbygge Jugoslavien som en socialistisk stat efter de retningslinier, han og hans tilhængere havde lagt.

Dette brud med Kominform var den mest gådefulde blandt de mange overraskelser, Jugoslavien har stillet verden overfor. Det er kun naturligt at spørge, om det er sandsynligt, at den er den sidste, eller om vi må regne med at skulle opleve en ny kovending af tilsvarende betydning for denne strategisk vigtige del

af Europa. Vil Jugoslavien kort sagt slutte fred med Kreml og vende tilbage til Sovjet-folden? Eller vil det omdannes til et demokrati efter Vestens linier og blive medlem af NATO? Og hvis det ikke følger nogen af disse veje, kan det i så fald hævde sin prekære, uafhængige stilling – kommunistisk inspireret, men med hældning mod vest, ubeslutsomt balancerende mellem to verdener?

ER EN TILNÆRMELSE TIL RUSLAND SANDSYNLIG?

Der har været iagttagere, som fra første færd tog afstand fra Jugoslaviens brud med Kominform som et djævelskt dygtigt træk, der stak blår i øjnene på Vesten ved at iscenesætte et falsk interessesammenstød, som kunne tiltrække en stærkt tiltrængt hjælp til Jugoslavien fra vest, forvirre og dele atlantstaterne og ende med en forsoning mellem Moskva og Beograd, når øjeblikket ansås for gunstigt. Begivenhederne har ikke bekræftet denne antagelse. De beskyldninger, der rettedes mod de jugoslaviske kommunister af deres sovjettiske vejledere, var så grove, og tonen, begge parter brugte, så heftig, at det var klart, at sammenstødet var dødsens alvorligt. Desuden blev det udfra et omhyggeligt studium af den offentliggjorte korrespondance klart, at rødderne til modsætningen og uenigheden strakte sig bagud til partisankrigens vanskelige dage, hvor Moskva hemmeligt bebrejdede Tito og hans kammerater deres for uafhængige politik, og jugoslaverne på deres side bittert beklagede sig over, at den røde hær gjorde mindre end den kunne for at imødekomme deres desperate krav om hjælp. Udgivelsen af Titos selvbiografi har yderligere i fascinerende enkeltheder afsløret de spændinger, som under de jugoslavisk-russiske relationers overflade fandtes i den tid, hvor de for verden udenfor så ud til at være stærkt forankret i marxistisk „urokkelig solidaritet".

I den senere tid har der imidlertid været tegn på, at begge parter i diskussionen er ivrige efter om ikke at begrave stridsøksen så i det mindste at ophøre med at håndtere den med så truende voldsomhed. Under Triestekrisen efteråret 1953 forsøgte sovjetregeringen at udnytte Jugoslaviens harme over vestmagterne til egen fordel; men dens tilbud om intervention blev ret skarpt tilbagevist af jugoslaverne. Senere foretog Kominform-bladet „For varig fred – for folkedemokrati" en ny tilnærmelse, der opfordrede Jugoslavien til at genoprette venskabet med Rusland. Skønt denne tilnærmelse også blev afvist, er de diplomatiske forbindelser med Moskva og næsten alle Kominform-nationerne atter etableret, og der er også sluttet overenskomster for at ordne de plagsomme episoder ved deres fælles grænser. Der er ligeledes opnået enighed om Donau-kommissionen, og ved en bemærkelsesværdig indrømmelse fra Sovjets side tillader man en jugoslav at beklæde sekretærposten. En Tass-korrespondent arbejder atter i Beograd, og den yndede sovjetpraksis med udveksling af kultur-, sports- og andre delegationer er blevet genoptaget. Jugo-

slaviske jernbanearbejdere er blevet budt velkommen i Warszawa og et sportshold hjertelig modtaget i Moskva. Hvad lægger disse gestus'er faktisk op til? Skal vi betragte dem som ouverturer til fuldstændig forsoning? Er de tegn på en sindelagsændring eller en ændring i politik? Det forekommer mere rimeligt simpelthen at betragte dem som forholdsregler, der går ud på at skabe en normalisering af reel, omend begrænset fordel for begge sider, men ikke nødvendigvis nogetsomhelst andet og mere. At opretholde diplomatisk repræsentation og korrespondenter og arrangere visitter af kulturdelegationer er sikkert noget, som Sovjetunionen altid har betragtet som normalt endogså i forholdet til stater, der tilhører den kapitalistiske lejr.

KOMINFORMTILHÆNGERNES SVAGHED

Det er sandsynligt, at Sovjetunionen bestemte sig til at lette sit tryk på Jugoslavien, da den erkendte, at den kampagne, der var ført for at skræmme og anspore til voldelig omstyrtelse af marskal Titos regime, øjensynligt var forfejlet. Kreml synes at have været påfaldende ufølsom overfor den jugoslaviske kommunistiske revolutions virkelige natur og karakteren af dens ledelse. Moskva gjorde sig skyldig i den grove fejltagelse at betragte det jugoslaviske styre som kun lidt forskelligt fra de marionetregeringer, det havde oprettet i lande som Bulgarien, Rumænien og Ungarn, der udelukkende var blevet befriet ved hjælp af den røde hær, og hvor kommunismens triumf var et rent produkt af det overvældende russiske tryk. I Jugoslavien udsprang den af meget forskellige kilder. Den skabtes af indfødte kræfter og blev smedet i partisankrigens flammer. Skønt de var inspireret af marxistiske doktriner og vendte sig til Sovjetunionen efter ledelse og støtte, byggede de mænd, som skabte partisanbevægelsen, den op på basis af deres egen utrættelige indsats og formede den efter deres egne ideer. De harmedes bittert over, at russerne hævdede, det i virkeligheden var den røde hær, som jog tyskerne ud af Jugoslavien, og at partisanernes operationer kun havde været af mindre værdi. I løbet af fire års kostbar kamp var partisanbevægelsen nået til en enighed og havde udviklet en troskab mod sine ledere, som russerne alvorlig undervurderede. De få prominente jugoslaviske kommunister, som det lykkedes Sovjet at trække over på Kominform-siden, havde enten ikke held til at samle et tilstrækkeligt følge eller afsvor senere deres fejltrin og blev atter loyale mod deres gamle fæller.

Blandt afhopperne var general Arso Jovanović, der måske havde kunnet blive af en vis militær fare for marskal Titos position, og som russerne tilsyneladende havde tiltænkt en høj kommando. Han havde været Titos stabschef under hele krigen, men blev senere afløst på grund af sin åbenbare uegnethed til at lede en fuldt moderne hær. Jovanović blev sendt på en militærmission til Moskva, og den fortørnelse, som han tydelig følte ved at se sin

stjerne dale, fik russerne til at betragte ham som et nyttigt potentielt redskab i deres planer om at vælte marskal Tito. Få dage efter bruddet med Kominform forsøgte Jovanović og en anden højerestående officer at komme over grænsen til Rumænien; men han blev skudt af en jugoslavisk vagtpost.

En anden og politisk mere farlig Kominform-sympatisør var Andrija Hebrang, gennem en lang periode en prøvet og dygtig kommunist, tidligere sekretær for det kroatiske bondeparti og indehaver af vigtige ministerielle poster i marskal Titos administration. I modsætning til Jovanović havde Hebrang ikke vundet stor prestige eller popularitet under partisankrigen. Han havde arbejdet under jorden for partiet i Zagreb, hvor han tilsidst var blevet arresteret, fængslet og siden løsladt, hvorefter han sluttede sig til partisanstyrkerne under noget mystiske omstændigheder. Tito-tilhængere hævdede senere, at han fik sin frihed på betingelse af, at han arbejdede for Gestapo, og at russerne kom under vejr med det og brugte ham som deres egen agent under trusel om at røbe hans beskæmmende fortid. Hebrang var en af de få jugoslaviske kommunister, der synes at have udviklet en heftig personlig modvilje mod Tito og bestridt hans førerskab indenfor partiet. Men dette forsøg på at vinde centralkomiteen var dømt til at mislykkes og resulterede blot i, at han blev afskediget i unåde og tilsidst i en erklæring om, at han havde „begået selvmord" i fængslet.

Hebrang fandt kun een indflydelsesrig tilhænger i centralkomiteen, da han trådte i skranken for Kominform. Det var Sreten Žujović, en serbisk kommunist med stor energi og prestige. Han havde været blandt organisatorerne af den første partisanopstand i 1941 og havde under hele krigen gjort tjeneste som Titos stedfortræder i dennes egenskab af øverstkommanderende. Žujović blev overvældet af de beskyldninger, som Kominform rettede mod det jugoslaviske kommunistparti og stolede i begyndelsen på deres berettigelse. Han fremførte sit synspunkt i centralkomiteen og holdt sovjetambassaden informeret om, hvad der gik for sig i komiteen. Han blev straks udstødt, og efter et fængselsophold forkyndte han, at han frafaldt sit tidligere standpunkt og af sit fulde hjerte godkendte marskal Titos holdning. Žujović lever nu frit i Beograd og er generaldirektør for partipressen. Selvom det er usandsynligt, at han igen vil få adgang til partiets inderkreds, synes bruddet med hans gamle kammerater fuldstændig helet. Som ekspartisan – til forskel fra den mindre heldige Hebrang – triumferede loyalitetsfølelsen overfor bevægelsen og det personlige venskabs styrke over doktrinære afvigelser og reddede ham – som det reddede Djilas – hvis sag vi senere skal betragte – fra en mere drastisk skæbne. General Ranković, marskallens mægtige udenrigsminister, meddelte i slutningen af 1952, at der siden bruddet med Kominform var blevet fængslet 11.130 sovjetsympatisører. Det store flertal var senere blevet løsladt, da deres holdning var resultatet af forvirring og misforståelser og lignede Žujovićs snarere end Hebrangs eller Jovanovićs.

KILDERNE TIL MARSKAL TITOS STYRKE

Grundlaget for marskal Titos regime viste sig således langt mere solidt, end Kreml havde forudsat. Grunden hertil kan delvis findes, således som allerede anført, i loyaliteten og stoltheden hos alle dem, der havde del i de fælles erfaringer under den modstandskamp, der lededes af partisanerne. Styret har naturligvis aldrig manglet modstandere; men de har altid haft for divergerende hensigter og afvigende syn på tingene til at have nogen mulighed for at vælte kommunisterne og danne en anden regering. Det er denne de gamle politiske gruppers fallit og manglende evne hos nogen af dem til at tilbyde landet et program, som andre partier eller grupper kunne tilslutte sig, der har været en vigtig negativ faktor i marskal Titos sukces. Kommunisternes positive bedrift har været, at de kunne skabe en brugbar løsning – en fuldkommen løsning ville være for stort et krav – af det vigtige nationalitetsspørgsmål, som forheksede førkrigstidens jugoslaviske stat og gjorde det let for aksemagterne at slavebinde den, som sønderlemmede den og førte til den hidsige, dødbringende kamp mellem nationaliteterne.

Partisanernes appel om at gribe til våben mod besættelsesmagterne henvendte sig til alle de folk, der udgør Jugoslavien. Oprøret begyndte i Serbien og Montenegro under ledelse af kroateren Tito. Dets centrum flyttedes så til Bosnien-Herzegovina og Kroatien, hvor den serbisk-ortodokse minoritet, opflammet af massakrerne, som det kroatiske Ustasi anstiftede, flokkedes om det og gradvis forenede sine styrker med de kroatiske bønder, der blev vakt langsommere. Et lignende oprør udvikledes i Slovenien og senere i Makedonien. Der var snart ikke den provins i landet, som bevægelsen ikke nåede, lokalkomiteer blev oprettet til at understøtte kampen og fortsætte lokaladministrationen. Hvor partisanerne beherskede befriet territorium, opmuntrede de et omfattende lokalt selvstyre, der dog altid var underlagt kommunistpartiets kontrol, som pålagde et ensartet mønster m. h. t. social, økonomisk, militær og politisk udvikling. Hvis kommunisterne opmuntrede folk til at give luft for deres fjendskab mod rivaliserende modstandsgrupper, kollaboratører, klassefjender og andre, der kunne true deres overherredømme, gjorde de i det mindste deres yderste for at slukke nationalitetshadets flamme. Ophidselse til had mod nogen nationalitet og enhver form for diskriminering på national basis blev erklæret ulovlig. For muhamedanere, som havde oplevet, at serbiske Chetnik'er skar struben over på deres hustruer og børn, eller for serbiske bønder, som havde hørt, hvorledes deres trosfæller af kroaterne var blevet stillet over for alternativet massakre eller masseomvendelse, var forsikringen om, at dette aldrig mere ville blive tålt, nok til at samle tilhængere af det nye regime, uanset eventuelle andre mangler.

Da partisanerne først var kommet til magten, viste den lighed og frihed, som de havde proklameret for Jugoslaviens folkeslag, sig at være relativ. For

det første blev et uforholdsmæssigt stort antal vigtige civile stillinger givet til medlemmer af små nationale grupper, som måske havde udmærket sig i guerillakrigen, men ikke syntes særlig velegnede til høje embeder i fredstid. De mange montenegrinere af utvivlsom tapperhed, men tvivlsom administrativ skikkethed, der fik nøgleposter i det nye bureaukrati i Beograd, blev en vittighed. En lignende tilstrømning til Zagreb af veteraner fra det ødelagte Lika-distrikt kunne konstateres. Maskineriet med regionale komiteer viste sig mindre at være et middel for lokalt selvstyre end et instrument til at ekspedere de afgørelser, man var nået til i regeringen og centralkomiteen i Beograd. Kun i Makedonien, hvor skabelsen af et nyt sprog og kulturelle institutioner blev opmuntret, bragte det nye regime en virkelig national frigørelse. Men selvom den nye stats føderative mønster kun blev lidt mere end en overfladisk manifestation, fik gammelt nationalt had alligevel ikke lov til at blusse op, og gamle sår fik en chance for at heles.

Siden bruddet med Kominform, har regimet begunstiget en stigende decentraliseringspolitik. Bortset fra sådanne områder som forsvar og transport er centralplanlægning blevet drastisk begrænset og i stigende omfang overladt til lokalt initiativ og lokalt selvstyre. Under forudsætning af at man stadig er på vagt overfor en eventuel genopblussen af overdreven lokalpatriotisme og fjendtlighed overfor andre enheder i føderationen, tillades en tendens henimod større demokrati og frihed, en udvikling der nødvendigvis må være meget populær.

DECENTRALISERET INDUSTRIEL KONTROL; ARBEJDERRÅD

Denne vækst i lokalt selvstyre kædes sammen med tendensen til lokalt initiativ i stedet for streng industriel planlægning og med indførelse af arbejderkontrol i stedet for regeringskontrol. Omkring 1950 var det klart, at den overambitiøse, nationale økonomiske plan, baseret på sovjetforbilleder, var slået fejl. Regeringen bestemte sig til en drastisk reorganisering af hele grundlaget for landets økonomiske liv. Planen blev skrællet ned til nogle få nøgleprojekter, som nu enten er fuldført eller nærmer sig fuldførelse. Ethvert industriforetagende (undtagen jernbanerne) har nu sit arbejderråd, der vælges hvert år af hele bedriften, hvis virksomhed hver måned underkastes en bedømmelse. Rådene har utvivlsomt vist sig at være et effektivt middel til at skabe stigende produktionsudbytte og -kvalitet og til rationalisering af virksomhederne ved at afskaffe ødsle metoder og overflødigt personale, og de har endog noget at skulle have sagt ved udnævnelsen af deres driftsledere. De betyder en værdifuld økonomisk spore for arbejderne, der har ret til en andel i den gevinst, som skabes af deres virksomhed, skønt fagforeningerne somme tider er nødt til at bruge tvang for at få dem til at investere fortjenester, som de ville have foretrukket at fordele som løntillæg. Denne deling af kontrollen mellem driftsledere, producentorganisationer, fagforeninger og stedlige myn-

digheder fører engang imellem til forsinkelser og ineffektivitet; men resultaterne lader formode, at dette mere end opvejes af den højnede arbejdsmoral og stigende produktivitet. Regeringen har faktisk god grund til tilfredshed med industrialiseringsplanernes fremadskriden. I hvilken udstrækning kan aflæses af følgende tabel[1].

Jugoslaviens industriproduktion (i 1000 tons).

	1939	1948	1952
Kul	6.973,0	10.724,0	12.098,0
Jernmalm	666,8	864,4	676,0
Råjern	101,0	172,0	273,0
Stål	235,0	368,0	442,0
Kobbermalm	983,9	1.049,7	1.246,9
Råkobber	41,6	36,8	32,8
Bly-zinkmalm	774,7	850,6	1.203,7
Raffineret bly	10,6	49,2	67,1
Bauxit	718,5	136,4	577,1
Aluminium	1,7	1,8	2,5
Råpetroleum	1,1	36,4	151,5
Elektricitet (mill. kwt)	1.100,0	2.007,0	2.700,0

Af ovenstående tal ses, at kul- og stålproduktionen næsten er fordoblet siden krigen. Produktionen af elektrisk kraft er nu steget så meget, at det dækker mere end hele landets behov, der tilmed er svulmet op. De kendte blylejer i Trepča og kobberminerne ved Bor (begge tidligere fremmede koncessioner) er blevet gennemmoderniserede. Med hensyn til fabrikationen af værktøjsmaskiner er der ligeledes gjort en god begyndelse. De svage punkter i landets økonomi er fortsat de dårlige kommunikationer og en fortsat utilstrækkelig landbrugsproduktion.

LANDBRUGETS PRODUKTION; NEDGANG I KOLLEKTIVBRUGENE

Til trods for en fremadskridende industrialisering er Jugoslaviens grundlæggende erhverv stadig landbruget, og mange af de kendte problemer, som plagede det før krigen, venter stadigvæk på en løsning. Da industriarbejderklassen kun var lidet udviklet i Jugoslavien før krigen, blev hovedmassen af Titos partisaner taget fra bondestanden, og uden dens støtte eller i det mindste velvillige neutralitet ville det have været umuligt at gennemføre en guerillakrig. Blandt de beskyldninger, som Sovjetunionen i tiden omkring bruddet med Kominform rettede mod Tito, var en anklage for uforsvarlig forkælelse af bønderne på bekostning af arbejderne i forbindelse med tolerering af kulak-

[1] „The Economist" den 21. november 1953.

kerne. Her synes russerne igen at have begået en fejl ved at sammenligne tilstandene i Rusland, da revolutionen udbrød, med dem, der herskede i Jugoslavien. Jugoslavien besidder ikke store strækninger uopdyrket, frugtbar jord, der bare venter på mænd og maskiner. Det er kun de rige sletter ved Sava og Donau, allerede vel opdyrkede, som er egnede til storstilet fællesdrift. Problemet er ikke, hvordan man når bedre resultater ved at sammensmelte enkeltejendomme, men hvorledes man kan forøge produktionsudbyttet på de små lodder, der er karakteristiske for størstedelen af Jugoslavien og mest velegnede for dets struktur.

Efter krigen begyndte man at indføre kollektivbrug efter russisk mønster på jord, der var konfiskeret fra kollaboratører og fra det tyske mindretal, og på de ikke særlig talrige godser, der ifølge den nye jordreform var overtaget fra kirken og andre besiddere. Jugoslaviske bønder viste fra først af udpræget ulyst overfor denne nydannelse. Regeringen pressede ikke desto mindre på med sine planer og erklærede i 1949, at 20 % af landbefolkningen var medlemmer af kollektiverne. I løbet af de sidste få år har kollektivbrugene ikke alene stået i stampe, men deres antal er direkte faldet, således at sandsynligvis kun 5 % af bønderne hører til dem. Befolkningen vokser fortsat uden nogen tilsvarende stigning i landbrugsproduktionen. Nu hvor Jugoslavien har frigjort sig for sit russiske forbillede, er visse jugoslaviske kommunister gået så vidt som uofficielt at foreslå en stigende tålsomhed overfor kulakkerne som sikkert middel til stigende produktion, endog i den udstrækning, at man fastsætter grænsen for deres lodder til 30 hektarer i stedet for de 10 hektarer, der nu er maksimum. Men hidtil er disse forslag blevet stemt ned af de strengere partidogmatikere. Disse håber også, såvidt man forstår, at kollektiverne igen må udvikles efter nye retningslinier, svarende til princippet om arbejderråd i industrien.

Jugoslavien står overfor en noget usikker økonomisk fremtid, sålænge produktiviteten ikke stiger. Medmindre der sker en mærkbar bedring, er der fare for, at Jugoslavien fortsat må indføre visse væsentlige fødevarer. Hvis ikke heldet tilsmiler Jugoslavien i form af god høst og fortsat fremmed hjælp, er det tvivlsomt, om det vil være i stand til at udligne sin nuværende ugunstige handelsbalance. Meget vil afhænge af udfaldet af Jugoslaviens henvendelse til kreditorerne (gælden er nu på over 400 millioner $) om udsættelse med tilbagebetalingen af de korte og halvlange lån, der om kort tid forfalder. Meget afhænger også af en sukces for landbrugets nye 10-års plan med hensyn til at råde bod på tidligere forsømmelser; ifølge planen påtænkes en investering på 640.000 millioner dinarer i det kommende tiår (mod 116.000 millioner dinarer investeret i industrien i løbet af de sidste fem år). Dette er en stor sum, som meget vel kan stille store krav til de jugoslaviske ressourcer, selvom også hjælpen fra udlandet fortsætter; men den er uomgængelig nødvendig, hvis sæd, gødningsstoffer, traktorer og overrislingsarbejder i tilstrækkeligt omfang skal

kunne skaffes over hele landet for at beskytte mod truslen om tørke og hæve produktiviteten.

De økonomiske planers sukces afhænger i vid udstrækning af bøndernes politiske medvirken, og her kan regeringen ikke føle sig fuldstændig sikker. Før krigen var Det kroatiske Bondeparti under ledelse af den store Stjepan Radić og hans efterfølger dr. Maček (nu i landflygtighed) en faktor af største politiske betydning. Selvom bevægelsen blev sprængt af krigen og berøvet sin partiorganisation og ledelse, har den på ingen måde mistet sit greb i bondebefolkningen. Dette bevistes af de titusinder, der strømmede til Radićs enkes begravelse. I Serbien har førkrigstidens bondepartier aldrig samlet så stor tilslutning; men den kyniske fængsling af dr. Dragoljub Jovanović, som var den højt begavede leder af de serbiske bønders venstrefløj og tidligere støttede partisanerne, viser, at regimet er besluttet på ikke at tage nogen chance her.

KIRKEN

Det kan spørges, i hvilken udstrækning denne tendens henimod økonomisk frigørelse og mere omfattende lokalt selvstyre afspejles på andre områder af nationens liv. Kan vi for øjeblikket øjne en tilsvarende tendens henimod kompromis eller tolerance i regimets holdning overfor kirkerne? Spørgsmålet kompliceres af den åbenbare uoverensstemmelse imellem regimets formelle forsikringer om fri gudsdyrkelse og kirkesamfundenes rettigheder, og de hindringer, der uofficielt stilles i vejen for disse løfters opfyldelse. Paragraf 38 i forfatningen foreskriver en adskillelse af kirke og stat, medens paragraf 25 garanterer religionsfrihed. Den nye straffelov af 1951 (paragraf 333) fastslår endog, at „den, som hemmer eller hindrer udførelsen af religiøse ceremonier, straffes med bøde eller fængsel i indtil eet år". Alligevel er det tydeligt, at kommunisterne stadig i kirken ser den alvorligste trusel mod deres egen indflydelse og ikke sparer nogen anstrengelse for at løsne dens tag i folket.

Den græsk-ortodokse kirke, som næsten halvdelen af Jugoslaviens befolkning formelt tilhører, er en konservativ magtfaktor, der altid har været nøje identificeret med kongen og med den fanatiske, omend snævert serbiske patriotismes idealer. Under krigen blev patriarken og et antal biskopper ført bort i tysk fangenskab. Mange af de præster, der blev tilbage, støttede general Mihailovićs bevægelse, andre quislingen Nedić og nogle partisanere. Efter krigen krystalliserede modstanden mod regimet sig om Josip, metropoliten af Skolpje. Hans valg til patriark i 1950 blev forhindret ved, at han midlertidigt blev arresteret, og en kandidat, der var styreformen venlig stemt, blev kirkeoverhoved. Men kirken som helhed er langtfra et lydigt instrument for regeringen. I Bosnien for eksempel vokser oppositionen mod regimet og ledes af metropoliten af Sarajevo og biskoppen af Banja Luka. I Montenegro blev den halvfjerdsindstyveårige metropolit af Cetinje, Arsenije Bradvarević, arresteret og idømt

elleve års fængsel på en anklage for underjordisk virksomhed. Kampen koncentrerer sig lige som i den romersk-katolske kirke om de „Præsteforbund", som regeringen stod fadder til og er ivrig efter at fremme som modvægt mod de genstridige biskoppers autoritet. Synoden er imidlertid opmærksom på faren ved denne trusel og nægter standhaftigt at anerkende forbundets statutter.

Rødderne til den voldsommere strid med den romersk-katolske kirke strækker sig tilbage til krigens mørke dage, da nogle gejstlige, enkelte i høje stillinger, bragte kirken i alvorlig miskredit, fordi de stillede sig ved Ustaš quislingstyrets side og blev impliceret i de grusomheder, der blev begået mod ortodokse serbere, og i forsøgene på at fremtvinge omvendelser. Der har været strid om, i hvilken grad ansvaret for disse sørgelige fejltrin måtte lægges på ærkebiskop Stepinac. En undersøgelse af det tilgængelige materiale fører udenfor denne artikels rammer. Det er forfatterens indtryk, at ærkebiskoppen, når der tages skyldigt hensyn til tilfældig menneskelig fejlbedømmelse, altid modigt har forfægtet kirkens og individets rettigheder mod uret og tyranni, hvorfra de så truede. At det kommunistiske regime før eller siden (det var først bemærkelsesværdig længe efter Jugoslaviens befrielse, at det erklærede ham for krigsforbryder) ville forsøge at underminere hans indflydelse, var uundgåeligt. Den umiddelbare anledning var udsendelsen af hans hyrdebrev den 20. september 1945, som protesterede mod uretfærdige processer imod og domfældelser af præster ved „folkedomstolene". Påskuddet for rettergang imod ham var hans påståede meddelagtighed i terrorhandlinger, planlagt af en Ustaš-konspirator ved navn Erik Lisak, der bevisligt havde forsøgt at opnå forbindelse med ærkebispens omgivelser i Zagreb. Ærkebiskoppen blev anklaget, idømt 16 års fængsel og blev først løsladt i 1946 på betingelse af, at han levede stille i sin fødeby Kračić, en landsby, hvor han nu opholder sig til stadighed. På grund af pavestolens beslutning sidst i 1952 om at udnævne ham til kardinal afbrød den jugoslaviske regering i protest den diplomatiske forbindelse med Vatikanet.

Siden bruddet med Kominform synes partiets og statens fjendtlige indstilling overfor troende katolikker at være mildnet lidt, således at man kan imødegå den mere overhængende trusel fra Kominform-offensiven. Mange gejstlige er blevet løsladt fra fængslerne under regeringens politiske amnesti, selvom over 150 præster, hovedsagelig katolikker, stadig er indespærrede. Regimets langtidspolitik: at knuse den katolske kirkes magt, fortsætter ikke desto mindre ved hjælp af mere indirekte midler. Man gør alt for at drage den unge generation bort fra kirkens undervisningsmæssige indflydelse og oplære den til at blive gode kommunister. På grund af hierakiets hårdnakkede modstand, har man oprettet „Katolske præsters forbund", der støtter regimet, og de, der modarbejder forbundet altfor aktivt, udsætter sig for arrestation og fængselstraf. Besværlige præster og endog højere prælater uskadeliggøres ved, at man indkalder dem til hæren. Enkelte tilfælde af fysiske overgreb på upopu-

lære gejstlige bliver stadig rapporteret fra dele af landet, et af dem – et overfald på den firsårige biskop af Subotica – hævdes at have foranlediget monsignore Rittig til at intervenere og tage afstand fra regimet. Han er den mest fremtrædende teolog blandt dem, der uforbeholdent sluttede sig til partisanbevægelsen.

ER JUGOSLAVIEN PÅ VEJ MOD PARLAMENTARISK DEMOKRATI?

Hvis der for tiden er tegn på, at regimet ikke med vold ønsker at fremtvinge en afgørelse af kirkestriden, kan man så i dette se en mere liberal holdning overfor individets rettigheder, en almindelig mildnelse i politistatens og partidiktaturets metoder og en bevægelse henimod det, som Vesten forstår ved demokratisk frihed? Dette synes i meget begrænset omfang at være tilfældet. At være kendt som en glødende beundrer af Vesten er stadig farligt, og anføres uden tvivl som en mulig grund til mistanke i de *karakteristika* eller fortrolige kartoteker, som det hemmelige politi fører over alle personer. Men siden Kominform-sammenstødet huggede båndet til Østeuropa over og tvang Jugoslavien til at vende sig mod vest for at få økonomisk hjælp, er forbindelserne til udlandet blevet mangedoblet i et sådant omfang, at det ikke længere er muligt eller hensigtsmæssigt af ofre de personer, der opretholder dem. Portene er også slået op for kulturel indflydelse fra Vesten, og den må i det lange løb øve en frigørende virkning, som partiet ikke vil finde det let at standse. Den flod af russisk oversættelseslitteratur, som umiddelbart efter krigen oversvømmede boghandlerne, er efterfulgt af flere og flere franske, engelske og andre klassikere. Russiske films er fordrevet af amerikanske og vesteuropæiske. Teatrene opfører fremmede skuespil – „progressive", men på ingen måde altid marxistiske – og der er et brændende ønske om at lære engelsk og at drikke af vesteuropæiske litterære, kunstneriske og videnskabelige kilder. Der er en friere adgang for jugoslaver til at rejse udenlands, og landet er hurtigt blevet et overmåde populært turistcentrum, Jugoslaviske intellektuelle – særlig i Slovenien og Kroatien – er blevet så berusede af deres nye kulturelle frihed, at de kraftig undsagde partiets mere doktrinære vagthunde, som forsøgte at få dem til at skrive på bestilling. Denne gæring af nye og friere ideer er berusende, og det er vanskeligt at tænke sig, at litterære palmer nogensinde igen vil blive tildelt den trøstesløse pseudo-Majakovsky forfattertype som montenegrineren Radovan Zogović, der en gang blev udråbt til partisanbevægelsens litterære geni.

Men nye, kulturelle ideers surdejg arbejder langsomt, og vi må ikke vente altfor hurtige eller vidtrækkende virkninger. I mellemtiden fordobler partiet igen sine anstrengelser for at kontrollere denne farlige, usynlige import. I juni 1954 udsendte centralkomiteen til alle partiets afdelinger direktiver, der tilskyndede til ny indsats for at bekæmpe farlig politisk og kulturel indflydelse udefra.

Få måneder efter, under Trieste-krisen, blev der organiseret demonstrationer for at få lukket de britiske og amerikanske offentlige biblioteker og informationscentrer i Beograd. Denne episode illustrerer det dilemma, som partiet befinder sig i. Hjælpen fra vestmagterne kan ikke udelukkende begrænses til det økonomiske område. Hvis Jugoslavien ikke vil se sig kulturelt fuldstændig isoleret og forarmet ved at være afskåret fra frugtbar kontakt med andre landes kunst og tanker, må vinduerne slås op. Kommunisterne gør deres bedste for at sikre, at der kun blæser den slags ideer og indflydelser ind, som de anser for gunstige eller i det mindste harmløse. Men vindene, som rører det menneskelige sind, stilner ikke altid efter ordre.

Hvorom alting er, statens monolitiske politiske struktur forbliver intakt. Til trods for decentralisation, økonomisk liberalisering og en vis, tålt, kulturel indflydelse udefra regeres Jugoslavien stadig af det 700.000 mand stærke kommunistparti (eller Den kommunistiske Liga, som det nu hedder), der ikke tåler nogen opposition og afstives af UDBA (det hemmelige politi) og de væbnede styrker. Marskal Tito forener i sin person embederne som generalsekretær og den anerkendte leder af partiet, republikkens præsident og øverstkommanderende for de væbnede styrker. Alle ministre og højtstående embedsmænd i hver af de seks republikker, som udgør staten, og alle lokale formænd lige ned til landsbyniveauet, er betroede partimedlemmer. „Parlamenterne" er ikke andet og mere end forsamlinger til godkendelse af de afgørelser, som partiet eller regeringen har truffet. En slappelse af partiets greb om hele staten kan ikke tænkes, uden hele regimets politiske struktur bringes i dødelig fare. Det demonstreredes overbevisende af den højst betydningsfulde affære, da Milovan Djilas fornylig faldt i unåde.

TILFÆLDET KAMMERAT DJILAS

Djilas er – eller rettere var indtil fornylig – en af Marskal Titos nærmeste medarbejdere, en utrættelig organisator af partisanbevægelsen, regimets propagandachef og talsmand og en af dets populæreste og mest farverige skikkelser. Han stammer fra Montenegro, er fra sin ungdom partimedlem og en genial agitator. Under krigen var han en af de mest snævertsynede og dogmatiske, og samtidig mest højrøstede blandt partiets talsmænd; men han er vokset støt i intellektuel højde og bredde og i sin indstillings uafhængighed, efterhånden som hans interessesfære og officielle virkefelter er blevet udvidet. Så sent som julen 1953 blev han valgt til præsident for den nye folkeforsamling, eller parlamentet. En måned forinden var han begyndt at offentliggøre en række artikler i *Borba*, partiorganet, hvor han har været en prominent og regelmæssig medarbejder. Denne serie anslog imidlertid en ny tone i kommunistpressen og vakte gradvis ivrig diskussion. I artiklerne hævdede Djilas

kraftigt, at Jugoslavien trængte til friere valg, respekt for loven og mere demokrati. Idet han påberåbte sig afgørelserne fra kommunistpartiets sjette kongres i november 1952, da det blev vedtaget, at kommunister bør arbejde ved hjælp af overtalelse og opdragelse snarere end ved magten til at give ordrer, tog han afstand fra de kammerater, som stræbte efter at beherske alting udfra en – som han sagde – frimærkesamlermoral, og han mindede dem om, at endog medlemmerne af det hadede bourgeoisi havde rettigheder som mennesker. Videre angreb Djilas selve teorien om partiets ret til monopol på at påvirke den offentlige mening, benægtede, at en enkelt gruppe fuldtud kunne give udtryk for et sammensat fællesskabs liv, angreb det jugoslaviske partis eksisterende organisation og arbejdsmetoder, dets fastholden af endeløse og kedsommelige tvangsmøder, dets „unyttige leden med lygte efter en klassefjende", som fjernede det fra den store befolkning. Han tilskyndede partimedlemmerne til at leve mere som individer og vinde deres kammerater for troen på demokratiet og værne om deres borgerlige og lovlige rettigheder.

Skønt Djilas ikke udtalte eet kritisk ord om marskal Tito eller gik ind for fuldstændig vestlig parlamentarisme med rivaliserende, politiske partier, blev hans artikler vidt og bredt fortolket som et varsel om en fundamental ændring i kommunisternes indstilling. De blev ved at komme, uge efter uge, og fremkaldte mange positive kommentarer i andre kommunistiske aviser rundt om i landet. Ingen ved, hvor langt denne forkætrelsesproces ville være gået, hvis ikke Djilas ubesindigt havde fornærmet nogle af de højeste partifunktionærer ved at anklage dem og specielt deres hustruer for at danne snævre kliker og leve i en priviligeret verden med luksuriøs mad og drikke, elegante biler og kostbare villaer langs kysten. Det angreb fremtvang langt om længe en officiel erklæring fra eksekutivkomiteen, den gruppe af marskal Titos intimeste rådgivere, som Djilas selv tilhørte. Erklæringen tog afstand fra artiklerne og indkaldte forfatteren for partiets centralkomité. Da denne trådte sammen, ledede marskal Tito selv angrebet. Djilas, fastslog han, var gået for vidt; han gjorde sig til talsmand for et uansvarligt demokrati af vestlig type, som kun kunne føre til anarki og tab af de fordele, som partisanbevægelsen og det jugoslaviske kommunistparti havde indvundet. Endvidere havde han glemt arbejderklassen og dens ledende rolle og havde gjort sig til talerør for klassefjenden. Han var kort sagt faldet for den reaktionære, vestlige indflydelse. (Måske tænkte marskal Tito på Djilas' besøg i Burma, hvor han overværede den internationale socialistkongres, og på hans besøg i England og venskab med Aneurin Bevan). Efter at andre kommunistledere havde talt efter samme recept, bøjede Djilas sig og frafaldt sine tidligere synspunkter. Den 17. januar 1954 blev han afsat fra sine embeder, og han trådte senere ud af partiet, men fik lov til at beholde friheden. Denne forholdsvis lemfældige behandling skyldtes, som i Žujovićs tilfælde, hans personlige venskab med marskal Tito og den loyale og fremtrædende rolle, han så længe havde spillet i bevægelsen.

FORSØGET PÅ AT GÅ PÅ LINE

Djilas havde været blandt de ledende i bestræbelserne for at fremme forbindelserne mellem den jugoslaviske kommunisme og Vesteuropas socialistiske bevægelser. At han faldt i unåde, er vidnesbyrd om de opløsende virkninger, en udefra kommende indflydelse rimeligvis har på marskal Titos regime, og om dennes beslutning om at kvæle enhver fare i fødselen. Djilas var en af de jugoslaviske kommunister, som Sovjet havde rettet de voldsomste, personlige angreb imod under Kominform-krisen. Hans fjernelse må imidlertid ikke fortolkes som en forsonende gestus overfor østblokken, men snarere som et bevis på jugoslavernes beslutning om at følge en kurs, der er uafhængig af både øst og vest. Hvis deres politiske hensigter skildres som et forsøg på at finde middelvej, får man en misvisende og altfor letkøbt forklaring på, hvad det er, de forsøger. De ønsker ikke at opfylde et opportunistisk behov for at antage alt, hvad de betragter som det bedste fra såvel øst som vest, eller at finde et fornuftigt kompromis mellem de to blokke. I stedet proklamerer de i al deres marxistisk trænede fanatisme deres stolthed over bedrifterne i partisankrigen,deres særstilling på Balkan og deres races hårdnakkede mod, ansigt til ansigt med en overvældende overmagt, at både øst og vest har lige stor uret, er lige lidt i stand til at tilbyde nogetsomhelst af positiv værdi, og at de alene har eneret på forståelse og karakterstyrke til at føre deres planer ud i livet. „Middelvejen" smager af dekadent og kraftesløs liberalisme; de foretrækker det mere hasarderede og fordringsfulde forsøg på at gå på line.

Hvilke chancer har de for i ubegrænset tid at fortsætte dette akrobatiske kunststykke? Alle slags tryk vil blive brugt imod dem fra begge sider. Nu, hvor Malenkov har erstattet Stalin, synes Rusland, som vi har set det i Trieste-episoden og artiklen fornylig i Kominform-organet, ikke at være uvillig til at søge en tilnærmelse, skønt det er vanskeligt at se, hvorledes den skulle virkeliggøres – eftersom Sovjets håb om at få Tito fortrængt led skibbrud – undtagen på den utænkelige betingelse, at Tito skulle fornægte sit tidligere standpunkt og underkaste sig Kreml. Desuden er Jugoslavien nu i færd med at udvikle sine egne institutioner og i særdeleshed sin industrielle struktur efter linier, der i stigende grad afviger fra de tidlige sovjetforbilleder. Selvom alle amerikanske eller vesteuropæiske forretningsfolk, som har forsøgt at gøre forretninger med et system, der er en usædvanlig blanding af roderi, marxisme og lokalt initiativ, vil bevidne de forskelle, som skiller jugoslaverne fra den vestlige økonomi, er Jugoslavien ikke desto mindre koblet til de kapitalistiske lande på grund af sit behov for markeder og teknisk hjælp til industrialiseringen. Det er ikke mindre knyttet til Vesten på grund af behovet for forsyninger og udrustning til sine væbnede styrker og på grund af sine forpligtelser overfor de ikke-kommunistiske balkannaboer til fælles forsvar.

Ved at åbne skodderne på klem og tillade en stribe lys fra vest at trænge ind i de lukkede marxistiske, litterære, kulturelle og kunstneriske tankerum, har kommunisterne måske sluppet kræfter løs, der med tiden kan vokse ud af deres kontrol. Frihed kan ikke ret længe begrænses til kun at gælde for visse dele af menneskeånden. Det er betydningsfuldt, at det eneste medlem af centralkomiteen, som rejste sig for at forsvare Djilas, var Vladimir Dedijer, en kendt skribent og forfatter af en berømt partisandagbog og en officiel marskal Tito-biografi. Dedijer fremsatte den beskyldning, at der var lagt pres på kommunistiske forfattere, for at de skulle imødegå Djilas, og at de havde været uvillige til at gøre det. „I hele vor kultur- og kunstverden", fastslog han, „hersker en uhyre nedtrykthed på grund af, at sådanne (diktatoriske) metoder bringes i anvendelse mod fortrinlige forfattere og ikke-kommunister. Der eksisterer en skjult misfornøjelse og frygt for, at vi skal vende tilbage til metoder med administrativ regulering af denne sektor af den menneskelige tankevirksomhed". Denne frygt blev snart bekræftet ved det følgende, officielle angreb på Oskar Davičo, en fremragende, surrealistisk digter, der blev anklaget for at være smittet af Djilas' „bourgeois-anarkisme". Andre skribenter rundt om i landet bombarderes nu ligeledes af regimet[1].

For at opsummere: Til trods for at der er foregået en vis normalisering af forbindelserne med Kominform-blokken på den ene side og en liberalisering af det økonomiske system, ledsaget af en begrænset stigning i personlig og kulturel frihed, er på den anden side marskal Titos regime fast besluttet på at styre sin egen kurs mellem øst og vest. Jugoslavien forbliver en stat, som domineres af et almægtigt kommunistparti; men dets økonomi og institutioner fjerner sig stadig mere fra de gængse sovjetmønstre. Alligevel har det kun overfladisk lighed med et vestligt, liberalt demokrati, og regimet ser i udbredelsen af Vestens ideer og praksis en alvorlig trusel mod sin eksistens. Det er besluttet på at bekæmpe dem med alle midler, koste, hvad det vil; men når de en gang har fået lov til at cirkulere, er deres indflydelse vidtrækkende, subtilt underminerende og ikke let at standse. Det er svært at forudsige resultatet af disse vedvarende spændinger. Jugoslavien har alt for ofte gjort profeterne til skamme. Det forbliver, som vi sagde i begyndelsen af denne artikel, overraskelsernes klassiske land.

[1] Efter denne artikel er gået i trykken har Djilas i et interview til New York Times taget til orde for dannelsen af et socialdemokratisk parti i Jugoslavien ved siden af det kommunistiske. Kardelj, der under Titos rejse til det fjerne østen, fører regeringen, svarede med at sætte Djilas og Dedijer under anklage for propaganda mod staten.